

A családi agrárgazdaságok problémái, fennmaradási és fejlődési lehetőségei a Homokhát példáján

Gyuris Imre

SZTE TTIK Földrajzi és Földtudományi Intézet Gazdaság- és
Társadalomföldrajz Tanszék

Bevezetés

A magyar agrárium egyik legfontosabb változása az elmúlt harminc év során a tulajdon- és birtokviszonyok átalakulása volt. A tulajdonviszonyok tekintetében egyértelmű elmozdulás figyelhető meg az állami tulajdonból a magántulajdon felé, a birtokviszonyok tekintetében azonban a nagybirtokos állami termelészövetkezeteket mára a szintén nagybirtokos agrárvállalkozások váltották fel. A tulajdon- és birtokviszonyok vizsgálata során azonban sok esetben nem kapnak megfelelő hangsúlyt a családi agrárgazdaságok, hiszen kis méretükből kifolyólag nem képviselhetnek akkora súlyt, mint nagybirtokos társaik.

A családi agrárgazdaságok a rendszerváltás óta nem tudtak fejlődni, ez elsősorban a birtokviszonyok aránytalan megoszlásában érhető tetten, elsődleges oka pedig a mindenkori agrárpolitika, mely nem biztosít kedvező környezetet a fejlődés számára (Alvincz 2010). Bár a rendszerváltást követően az elsődleges cél a nyugat-európai mintát követően egy kis családi gazdaságokon nyugvó agrárium létrehozása volt, azonban a családi gazdaságok fejlődésének elmaradása döntően két oknak volt köszönhető: egyrészt hazánkban nem volt nagy hagyománya a családi gazdaságoknak, másrészt pedig a gazdasági környezet már akkor is inkább a piaci alapon működő, versenyképes nagygazdaságoknak kedvezett, ez a folyamat azóta pedig csak tovább erősödött (Burgerné Gimes 2017). Ez a helyzet azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének olyan területei az országnak, melyekre napjainkban is jellemző a kisbirtokos családi gazdaságok léte.

Kutatási területként a Duna-Tisza-közi Homokhátságot választottam, mivel a terület egy hagyományos agrárvidék, melyre a kisbirtokszerkezet és a családi gazdaságok a jellemzők, melyek elsősorban a terület természeti adottságaival magyarázhatók. Maga a hagyományos agrárjelleg azonban a közelmúlt során sok változáson esett át. Éppen ezért lényeges, hogy e terület milyen jellemzőkkel bír manapság, milyen a helyi agrárium helyzete, az itt élő emberek milyen kilátásokkal rendelkeznek.

Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen jövőképek jellemzik a gazdaságokat, az egyéni jellemzők milyen mértékben vannak hatással a gazdaságok fennmaradására.

Kutatási módszerek

A kutatás során félig strukturált interjúkat készítettem helyi gazdákkal. Alternatívaként felmerült kérdőíves adatfelvétel is, de ezt elvetettem, mert a kérdőíves adatfelvétel nem szolgáltatott volna információkat a szereplők véleményéről, a mechanizmusok mélyebb működéséről, mindemellett a vizsgált populáció nem meghatározható, mivel nem állnak rendelkezésre statisztikai adatok, így a reprezentativitás sem lett volna biztosított (Babbie 2008).

E tényezők tekintetében döntöttem az interjúkészítés mellett. Az interjúkhoz előzetesen interjúvázlatot készítettem a megismert szakirodalom alapján. Elsődleges célom az volt, hogy minél több információt tudjak meg a gazdaságról, a gazdák mindennapi életéről, éppen ezért igyekeztem a gazdák által vázolt tematikus sorrendet követni. Az interjúkat az interjúpartnerek beleegyezését követően rögzítettem, majd transzkriptáltam, így a kvalitatív vizsgálatot ezeken a szövegeken végeztem. Az interjúpartnerek az anonimitás miatt nagybetűvel jelölve jelennek meg a dolgozatban („A” gazda, „B” gazda stb.).

Összesen 10 db interjút készítettem, ezek közül hármat 2019 tavaszán, 7 további pedig 2020 őszén. Az interjúpartnerek kiválasztása szakértői mintavételi módszerrel történt, tehát olyan gazdákat választottam interjúpartnernek, akiket különböző szempontok alapján hasznos információforrásnak ítéltam (Babbie 2008). A gazdák sokfélesége több szempontból is megjelent. 2 interjúpartner a fiatalabb kategóriába esik (20-30 éves kor), nyolcan a középkorú (30-55 éves kor), ketten pedig az idősebb (55 év felett) kategóriába tartoznak. Az interjúk és az interjúpartnerek száma közötti eltérést az okozza, hogy két interjú házaspárral készült. A végzett tevékenység szerint döntően a zöldség- és gyümölcsstermesztés a fő profil, emellett megtalálható egy-egy állattenyésztő, üvegházás kertész és faiskolát üzemeltető gazdaság. Területi megoszlásukat tekintve 6 homokháti településen készítettem interjút: Ruzsán és Úllésen 3-3 darabot, Mórahalmon, Zákányszéken, Öttömösön és Pusztamérgesen 1-1 darabot.

Az kutatást a Duna-Tisza-közi Homokhát családi gazdaságain végeztem, mivel mind hagyományosan, mind napjainkban igen jelentős a családi gazdaságok jelenléte. Bár a területet lehet az Alföld egy kistájaként is értelmezni, célszerűbb volt a 2004-ben megalakult Homokháti Kistérség Többcélú Társulás felől megközelíteni (Nagy 2009; www.morahalom.hu).

Maga a terület agrárjellege erősen összefügg azzal, hogy a terület hagyományos tanyás vidék. A területre már a középkor végén jellemző volt a falvak elnéptelenedésének a folyamata, mely a török hódoltság

idején teljesedett ki. A korban jellemző extenzív nagyállattartó gazdálkodással hozható összefüggésbe a területre jellemző tanyarendszer kialakulása. E korban jelentek meg az ún. szállások vagy mezei kertek, melyek kezdetben ideiglenes, majd később állandó téli szállást biztosítottak. A 18. század második felében a gazdálkodási rendszer megváltozásával a szállások állandósultak, földjeiket feltörték. Kezdetben a tanyák csak gazdasági funkcióval bírtak, lakófunkciót csak a századforduló környékén nyernek (Beluszky 2001).

A szocialista rendszer idején a tanyákat a kollektivizálás akadályozóinak tartották, így igyekeztek szétzúzni a térség tanyarendszerét (Becsei 2018). E folyamatok ellenére azonban a homokháti tanyák külterületi népessége viszonylag magas maradt, hisz a területre jellemző zöldség- és gyümölcskultúrák állandó gondozást igényeltek. A rendszerváltást követő években azonban erőteljes elvándorlás, előregedő társadalom, leromló életkörülmények jellemzik a homokháti tanyákat, a mezőgazdaság azonban még mindig fontos szerepet tölt be a helyiek életében (Beluszky 2003).

A területen folytatott agrártevékenységnek azonban van egy igen összetett, természeti eredetű korlátja. A klímaváltozással összefüggésben a terület kifejezetten érzékeny a szárazodásra, ennek pedig nem csak természeti, hanem gazdasági következményei is vannak (Farkas et al. 2015). A mezőgazdasági termelés egyre nehezebbé válásával van összefüggésben, hogy napjainkban a tanyák funkcióváltáson esnek át, a hagyományos gazdasági és lakófunkció egyre inkább háttérbe szorul, helyette a rekreációs, kapcsolódási funkciók válnak hangsúlyosabbá (Székely – Kotosz 2018).

A magyar mezőgazdaság átalakulása és a családi gazdaságok helyzete

Napjaink magyar agráriumának egyik szűk keresztmetszetét a munkaerő kérdése jelenti. A munkaerőhiány csökkentése megoldható a közfoglalkoztatottak átvezetésével vagy külföldi idénymunkások alkalmazásával. A közfoglalkoztatottak átvezetésének alapvető formája, a szociális szövetkezetek nem igazán sikeresek, mert az önkormányzatok nem látják biztosítottak a sikeres piaci fennmaradás esélyét (Koós 2016). Az ezredforduló óta jelentősen csökkent hazánkban a külföldi idénymunkások száma, ez a folyamat pedig tovább erősödött Románia európai uniós csatlakozásával. Jellemző továbbá, hogy csak az a gazda rendelkezik elegendő számú vendégmunkással, akinek sikerült stabil kapcsolatokat kiépítenie munkavállalóival. Ennek ellenére jellemző, hogy a munkavállalók sokszor egyik pillanatról a másikra váltanak munkahelyet (Hamar 2015).

Az agrárvállalkozások alapvető szükséglete a fejlesztés, azonban az innováció szűk keresztmetszetét a tőkehiány jelenti, ami gátat szab a versenyképesség növelésének (Benkő-Kis et al. 2010.). Napjainkban az alulról jövő fejlesztéseknek van létjogosultságuk, melyeket három kritérium meglétekor lehet helyi fejlesztéseknek tekinteni: helyi munkaerő, helyi erőforrások felhasználása, helyi ellenőrzés. E három feltétel közül a legfontosabb a helyi ellenőrzés, hisz ez biztosíthatja a lokális érdekek megvalósulását (G. Fekete 2016). A gazdaságok fejlődése szempontjából elengedhetetlen lenne olyan jogi háttér létrehozása, mely lehetővé teszi, hogy a helyi termékek értékesítéséből származó források helyi szinten hasznosuljanak, mely elősegíti a helyi közösségek és a helyi gazdaságok fejlődését (Vincze – Antal 2019).

Az innovációval szoros összefüggésben áll a támogatások kérdése, hiszen sok esetben csak a támogatások tudnak fedezetet biztosítani a fejlesztésekre. Magyarországon jelenleg az Európai Unió által finanszírozott Egységes Területalapú Támogatás a legjelentősebb támogatási forma, melyet hektáronként fizetnek, ez azonban a föld tulajdonosát illeti, a kifizetésnek nem feltétele, hogy aktív mezőgazdasági hasznosítás folyjon a területen (Jámbor – Mizik 2014.).

Az üzemszervezet átalakulása elsősorban a tulajdonviszonyok változása során érhető tetten. A rendszerváltást követő átalakulás során ugyan létrejöttek kisméretű családi gazdaságok, azonban ezzel szinte párhuzamosan megindult a nagy földterületeket használó gazdaságok kialakulása is. E gazdaságok sokszor csak bérlik a földterületeket vagy kisgazdaságokat integrálnak saját magukba, jellegzetes fajtájuk az ún. agrárintegrációk, melyek több mezőgazdasági, élelmiszeripari, kereskedelmi és szolgáltatói vállalatot tömörítenek (Burgerné Gimes 2017). A magyar agrárium tehát nagyon polarizált, létezik egy sok kisgazdaságból, kevés területet használó és egy kevés nagygazdaságból, sok területet használó réteg, hiányzik a stabilitást jelentő középbirtokos réteg.

A kedvezőtlen birtokviszonyok mellett a családi gazdaságokat sok probléma érinti: a szakértelem hiánya, annak nehéz megszerzése, a gazdálkodói élet népszerűtlensége, ezzel összefüggésben az alacsony jövedelemszint és a generációváltás elmaradása, valamint a külső források nehéz elérése (Vincze – Antal 2019). A családi gazdaságok fennmaradása számára lehetőséget biztosít a szövetkezes rendszer, melynek köszönhetően az egyes gazdaságok versenyképesebbek, alkuképesebbek lesznek a piacon (Neszmélyi 2016).

A homokháti családi gazdaságok helyzete a gazdák nézőpontja alapján

Az interjúkra adott válaszok alapján hét fő problémakör vált beazonosíthatóvá, melyek alapvetően befolyásolják a gazdaságok működését (1. ábra).

1. ábra: A családi gazdaságok fő problémakörrei
(Forrás: saját szerkesztés)

A gazdaságok mérete

Az általam megkérdezett homokhátsági gazdaságok jellemzően nem nagyok, többnyire a 20 hektár alatti méret a jellemző (a 2020-as Agrárcenzus adatai alapján a Csongrád-Csanád megyei gazdaságok átlagos mérete 18,17 ha, ugyanez az adat a mórakalmi járásra vonatkozóan 6,79 ha, míg a makói esetében 19,81 ha (Agrárcenzus 2020, KSH)). Ez elsősorban a természeti adottságokkal magyarázható. Ezt támasztják alá „C” gazda által elmondottak, miszerint „(...) a 20-30-40 hektáros birtokméret, én úgy gondolom, hogy itt már komoly nagyságokat jelent (...)”.

Fontos azonban figyelembe venni, hogy az eltérő kultúráknak eltérő a területigénye. Az általam megkérdezettek közül a jellemzőnél kisebb birtokokkal „A” gazda rendelkezik. „A” gazda üvegházas paradicsomtermeléssel foglalkozik, melynek jelentősen kisebb a területigénye (20.000 m²-es terület). Az átlagosnál nagyobb birtokokkal „E” gazda, „G” gazda és „I” gazda(ság) rendelkezik, ennek oka szintén a termesztett kultúrákban keresendő. „E” gazda 120 hektáros birtokán burgonyát termeszt monokultúrában. „G” gazda állattenyésztéssel foglalkozik, 50 hektáros birtokán a szükséges takarmánynövényeket és burgonyát termel. „I” gazda(ság) esetében a 36 hektárnyi területet a faiskola 15 éves vetésforgója indokolja, a területek közel felét (17 hektár) pihentetik.

A birtokméret növelésének kérdésében az általam megkérdezett gazdák megosztottak, fele-fele arányban vannak a bővíteni szándékozó és a bővíteni nem akarók. A bővítés elvetésének legjellemzőbb oka,

hogy a gazdák a jelenlegi birtokmérettel elégedettek. Ahogy „G” gazda fogalmazott: *„Egyenlőre elég ez. (...) Lehet ezt növelni, csak ezt győzni kell. Meg odaérni. Mert ezzel van a legnagyobb bajom.”* Fontos indok azonban az is, hogy a gazdák látják-e biztosítva a gazdaság jövőjét (lásd öröklés témakör). A növekedéspártiak között csak „H” gazda(ság) esetében van biztos lehetőség a növekedésre (*„Nem (ti. elégedett-e a gazdaság méreteivel), mert még növelni akarjuk. (...) Most is folyamatba van a vétel, és van ott körülöttünk, ami eladó is lesz, és az miatt béreljük, most bérlemény.”*)

A többi gazdára az jellemző, hogy bővítené, de különböző okok miatt nem tud. Egyik legjellemzőbb ok, hogy más földtulajdonosok nem akarják eladni a földeket, mert ők is igényt tartanak a területalapú támogatásra, „B” gazda szavaival élve: *„(...) a támogatási rendszer viszont olyan, hogy nem tudunk terjeszkedni. Tehát nem adják el a földet, vagy ha el is adnák, akkor olyan áron, hogy az kitermelhetetlen.”* Másik jellemző ok, hogy a növekedés akarata ugyan megvan, de nem igazán van terület, amit még termelésbe lehetne vonni, meg lehetne venni. „J” gazda így fogalmazott: *„Szeretnék bővíteni, igen, mindenképpen szeretnék. Csak elég nehéz, mert ugye ez így már eléggé ki van aknázva. Mármost hogy kevés a szabad földterület vagy a nagyobbak megvásárolták.”* Szűk keresztmetszetet jelent a finanszírozás és a munkaerő kérdése. „A” gazda szavaival élve: *„(...) ennek ugye nem elég, hogy most fejben az eldől, ennek több összetevője is van, azt meg is kell finanszírozni, magát az építkezést vagy a fejlesztést, ehhez munkaerőt kell biztosítani.”* A területbérlet előfordul ugyan, de nem igazán jellemző.

A munkaerő kérdése

Az általam megkérdezett gazdák egyetértettek abban, hogy manapság a munkaerőhiány az egyik legnagyobb probléma, ami a mezőgazdaságot sújtja. Az is közös mindegyik gazdában, hogy valamilyen módon alkalmaznak családon kívüli munkaerőt.

Vendégmunkásokat jelenleg csak „C” gazda foglalkoztat. A vendégmunkások alkalmazásának legnagyobb problémája az eltérő munkakultúra. Ahogy „C” gazda kifejtette: *„(...) az a tapasztalatom, hogy ez nem munkabérekérdés, hanem ezek az emberek jöttek egy olyan környezetből, ahol nekik (...) nincs hosszú távú elképzelésük, élnek a mánap vagy a holnapnak, és ezért (...) ők bizonytalan munkaerő.”*

„B” és „F” gazda jellemzően csak segítség formájában vesz igénybe családon kívüli munkaerőt. „B” gazda helyzetére jellemző, hogy alkalmazna munkaerőt, azonban egyrészt a gazdaság nem képes költségeit kitermelni, másrészt nem talál megfelelő szakértelemmel

rendelkező munkaerőt. „B” gazda így fogalmazott erről: *„(...) úgy szeretné az ember, ha fölvesz valakit, akkor lehetőleg fiatalember legyen, életerős és akkor megfizetni rendesen, (...) de akkor lehessen tőle elvárni.”*

„B”, „C” és „F” gazda kivételével minden gazda magyar munkaerőt alkalmaz, amikor alkalmaz. Bejelentett munkaerőt „A” és „D” gazda foglalkoztat, a többi gazda bér munkásokat, napszámosokat alkalmaz. A bér munkások származási helye azonban vegyes: van, aki helyi közmunkásokat foglalkoztat, van, aki környékbelieket, van, akihez pedig Bács-Kiskun megyéből járnak a munkások. Jellemző továbbá, hogy a munkások létszáma változó, munka- és szezonfüggő, hogy hány embert foglalkoztatnak. Az is fontos közös pont, hogy annak a gazdának van bejártatott alkalmazotti köre, aki régebb óta alkalmaz munkásokat. Ahogy „I” gazda(ság) fogalmazott: *„Elsősorban azt (ti. helyit alkalmaznak), aztán van, mikor külsős sincs.”*

Értékesítési lehetőségek

Az értékesítési csatornák tekintetében sincs egységes kép a gazdaságokat tekintve. Az a fontos tulajdonság azonban közös, hogy minden gazda áruja nagyobbik részét bejártatott módon értékesíti.

A nagybani piac az egyik használt értékesítési csatorna. Azonban fontos, hogy a piac, mint hely funkciója manapság inkább csak a megrendelt áru átadása, nem pedig az eladó és a vevő üzletkötése. „C” gazda úgy fogalmazott: *„A nagybani piac egyetlen előnye, hogy az árut helyben kifizetik.”* Jellemzően csak az értékesít nagybanin, aki kis mennyiségben termel, vagy van olyan terméke, amit nem tud más csatornán keresztül eladni.

Nagy élelmiszerláncokkal két gazda áll kapcsolatban. „A” gazda paradicsomot, míg „E” gazda burgonyát szállít ilyen üzletekbe. Mindkét gazdára jellemző, hogy nagy mennyiségben termelnek, így megfelelő méretű árualappal rendelkeznek a szerződéskötésekhez. „E” gazda azonban kiemelte az ilyen jellegű értékesítés veszélyeit: *„(...) aki el akar adni nagyobb mennyiséget, az nem tud mást választani, mint hogy a multikkal köt szerződést, a multikkal kötött szerződés pedig arról szól, hogy amit az orrod elé tesznek, azt aláírod, vagy nem írod alá (...)”.* Fontos megjegyezni, hogy vannak előremutató kapcsolatokra is példák, „A” gazda például prémium minőségű saját márkás terméket is termel a SPAR-nak.

A többi gazda esetében nem lehet pusztán egyféle értékesítési módot kijelölni. Vannak, akik szerződések alapján értékesítenek felvásárlóknak, nagykereskedőknek, ismeretségi alapon állnak kapcsolatban kereskedőkkel, továbbá előfordul a háztól való értékesítés, a helyi kispiacokon való árulás és az internetes kereskedelem is. A

változatos értékesítési csatornák használata a több lábon állás taktikájához vezethető vissza, ezért a sokféle megtermelt terméket kénytelenek többféle csatornán keresztül értékesíteni, hiszen önmagában egyik termék sem képez akkora árualapot, mellyel önmagában alkuképesek lennének.

A piac változásait nehezen tudják kivédeni a gazdák. Ezért is fontos számukra, hogy a többféle csatorna alkalmazásával minél rugalmasabban tudjanak reagálni a piaci változásokra. Ahogy „C” gazda mondta: *„(...) több éves tapasztalat van már nekem ebben az értékesítésben, de ez is kevés ehhez. Ehhez még azt mondjuk, hogy egy kis hit is, meg szerencse is kellhet (...)*”

A család és a gazdaság viszonya

Az általam vizsgált gazdaságok esetében a gazdaságok léte és a családok élete szorosan összefonódott. Jellemző, azonban nem egyeduralkodó, hogy a családok férfitagjai főállásban a gazdaságban dolgoznak, míg a feleségek hétköznapi valamilyen munkahelyen dolgoznak, a hétvégén pedig a gyerekekkel (amennyiben vannak) besegítenek a gazdaságokban. Többen azonban kiemelték, hogy mivel a gazdaságok vitele egész embert kíván, ezért nem mindig felhőtlen a család többi tagjának viszonya a gazdasághoz. Ezt „B” gazda fogalmazta meg találóan: *„Na ez nehéz dió, mert nehéz tolerálni, (...) gyakorlatilag (...) hajnalban, mikor eljövök, még alszik a család, este sokszor, mikor hazamegyek, már alszik a család (...)*”.

Sarkalatos pont a gazdaságok életében az átvétel kérdése. Általános tendencia, hogy minden gazdaság igyekszik hosszú távon gondolkodni. Minden gazda egyetértett abban, hogy a továbbvitel gördülékenyebbé tétele érdekében fejleszteni kell, hiszen a fiatalok számára csakis egy versenyképes gazdaság lehet vonzó. „A” gazda ezt így fogalmazta meg: *„Arra törekszünk, hogy a vállalkozás (...) a felső kategóriában és a high-tech rendszerben legyen, azért hogy ha a gyerekek közül valaki mégis úgy gondolja, hogy továbbviszi, akkor versenyképes vállalkozásba tudjon belelépni. (...)*”.

Fontos jellemző az is, hogy azok a gazdaságok rendelkeznek biztos jövőképpel, ahol a gazdálkodásnak többgenerációs hagyománya van. A generációs átvétel jelentősége annyira tetten érhető, hogy „I” gazda(ság)nál, ahol jelen állás szerint nem tűnik biztosítottnak a gazdaság továbbadása, a házaspár egyértelműen kifejezte, hogy céljuk a fokozatos leépítés. *„Mi úgy terveztük a gazdaságot, hogy legalább egyikük (ti. gyerek), de inkább mindhármuk hazajön. És a középiskolai tanulmányaik folyamán kiderült, hogy egyikük sem marad itthon, és most pillanatnyilag szűkítjük a gazdaságot.”* Ezzel szemben „E” és „G” gazda esetében, ahol több generáció óta

folyik folyamatosan a gazdálkodás, kifejezetten biztosnak tűnik a gazdaságok továbbélése.

A támogatási rendszer és az érdekképviselő

A támogatások, az innováció és érdekképviselő kérdéskörei több ponton is összekapcsolódnak. A támogatások folyósítása, a szakmai ismeretek átadása, különböző pályázatok indítása az érdekképviselői szervek, elsősorban a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara feladata. Hatékony fejlesztéseket pedig nem lehet jelenleg végrehajtani valamilyen külső forrás (támogatások, pályázatok, hitelek) igénybevétele nélkül.

A gazdaságok által igénybe vett legjelentősebb támogatás a területalapú támogatás. Magáról a támogatásról úgy nyilatkoztak, hogy szükséges, kell a gazdaságok működéséhez, a rendszer megfelelő működésével kapcsolatban azonban szinte kizárólag nemleges véleményen voltak a gazdák. A vélemények igen széles skálán terjedtek: „(...) *minősített hazaárulás* (...)” („E” gazda), „(...) *potyapénz, de* (...) *erős túlzás, hogy jól működik*” („G” gazda). Többen kiemelték, hogy a területalapú támogatás nagy fékezője a gazdaságok bővítésének, hiszen a tulajdonosok igényt tartanak a földjeik után kapott összegre. Sokan kiemelték, hogy szerencsésebb lenne egy megtermelt érték alapján működő támogatási rendszer, hiszen ez elősegítené, hogy a földek a velük foglalkozók kezébe kerüljenek. „B” gazda így nyilatkozott a kérdésről: „*Ha ez a támogatási rendszer (...) megváltozna, akkor csak itt a közvetlen környezetemben tudnék venni vagy 100-150 hektárt* (...)”

A szakmai érdekképviselő tekintetében is majdnem konszenzus van a gazdák között arról, hogy az Agrárkamara nem végez hatékony érdekképviselői munkát. „E” gazda így fejezte ki magát: „*Az Agrárkamarát nem túlzottan szeretjük. (...) Mezőgazdasági érdekképviselő, én úgy gondolom, hogy nincs* (...)” A Kamara munkájáról egyedül „J” gazda nyilatkozott pozitívan: „(...) *az összeget mindig utalják, nekem a határozatokkal még soha semmi problémám nem volt* (...)”. A falugazdász-hálózatról azonban kivétel nélkül elismerően és pozitívan nyilatkoztak. „F” gazda így nyilatkozott: „*A falugazdász-hálózat tökéletesen működik, mindenben segítenek* (...)”.

A gazdák kapcsolata környezetükkel

Az általam megkérdezett gazdák esetében nem rendelkezik komolyabb jelentőséggel az a tény, hogy ők e térség gazdálkodói, kiemelésre fontosnak a családi hagyományokat tartották. Tehát a terület jelentőségét nem maga a terület, hanem az jelenti számukra, hogy ide kötődnek a családi hagyományok által. „B” gazda így beszélt erről:

A gazdaságok életében fellépő alapvető problémákat a kis kör valamelyik elemének zavara jelenti. Ilyen gond lehet, ha nincsenek biztosítva a termelés megfelelő körülményei, ha nem tudja a gazda értékesíteni a megtermelt termékét, vagy ha az értékesítés során nem tesz szert akkora bevételre, ami fedezni tudja a gazdaság működési költségeit. E külső akadályozó tényezőket a gazda nehezen tudja befolyásolni

Vannak azonban olyan külső tényezők, amelyek már a kis kör során közvetlenül érintik a gazdaságot, a gazdák befolyásoló képessége ezeknél viszont valamivel nagyobb. Az egyik ilyen a munkaerő kérdése, melynek hiánya akár az üzemek létét vagy a hatékonyabb működést teheti kérdésessé. A segítség, összetartás kérdése azért fontos, mert a gazdák legjellemzőbben a közösségen keresztül kapcsolódnak az adott területhez. A generációs továbbélés megléte vagy hiánya döntően befolyásolja a gazdák jövőképét. Ahol biztosított az átvétel, ott alapvetően hosszú távra terveznek, ahol azonban biztosnak tűnik, hogy nem fog bekövetkezni a generációs továbbélés, ott alapvetően a fokozatos leépítés a cél. A támogatások is fontos szerepet töltenek be, hisz sok esetben magához a gazdaságok működéséhez elengedhetetlen kiegészítést nyújtanak.

A nagy kör azt a helyzetet ábrázolja, amikor a gazdaság úgy dönt, hogy a piaci bevételekből és/vagy egyéb forrásokból nem csak a gazdaság fenntartását finanszírozza, hanem fejlesztésekre is fordít. Egyéb források alatt támogatásokat, pályázatokat és hiteleket értünk. Alapvetően elmondható, hogy ezekre a forrásokra szükség van a sikeres fejlesztésekhez, hiszen a gazdaságok jelenleg nem képesek fenntartásuk költségein kívül hatékony fejlesztéseket lehetővé tevő összegeket kitermelni. Elsősorban itt a támogatások és pályázatok szerepe a fontos, mivel a gazdák többsége ódzkodik a hitelektől. A fejlesztéseknek két típusa van: vagy hatékonyabbá teszi a gazdaságot (automatizál, gépesít) vagy kapacitásbővítést hajt végre. A fejlesztések mindenféleképpen kapcsolatban állnak a munkaerő kérdésével: a hatékonyabbá tétellel csökken a gazdaság munkaerőigénye, ami jelen helyzetben előnyös; a kapacitásbővítés pedig egyértelműen növeli a munkaerőigényt, ez viszont jelenleg erős kérdéseket vet fel e fejlesztések létjogosultságával kapcsolatban.

A két kör egymással szoros kapcsolatban áll, a gazdaságok hatékony működése szempontjából fontos, hogy ezek felváltva kövessék, kiegészítsék egymást.

Összegzés

A kutatás során a céloom az volt, hogy a családi agrárgazdaságok problémaköreivel foglalkozzam. Ehhez szakirodalmi jártasságot

szereztem, majd kvalitatív módszert alkalmazva vizsgáltam a témát. Kutatás területnek a Homokhátságot választottam, hiszen ez egy hagyományos agrárvidék, sajátos kisbirtokos struktúrával. A kutatás során arra kerestem a választ, hogy milyen jövőképpel rendelkeznek a családi gazdaságok, mennyire vannak befolyásoló hatással az egyéni jellemzők erre a jövőképre.

A kutatás eredményeként elmondható, hogy az általános tendenciák egyedi lecsapódásai határozzák meg a családi gazdaságok jövőképét. A hagyomány, családi örökség tényezője erősen meghatározza, hogy milyen jövőképpel rendelkezik az adott gazdaság, bízhat-e generációs továbbélésben vagy sem. Másik fontos tényező, hogy a munkaerőhiányt hogyan, milyen módszerrel tudják enyhíteni. Minél állandóbb az alkalmazott munkaerő, annál jobb helyzetben van az adott gazdaság. Ki kell emelni az értékesítés helyzetét is, hiszen egyértelműen stabilitást jelent, ha valaki biztos értékesítési csatornákkal rendelkezik. Szót kell ejteni a támogatásokról és az érdekképviselétről, hiszen ezek teremtenek egyrészt anyagi támaszt, másrészt optimális esetben egy olyan szakmai légkört, amiben megéri gazdálkodással foglalkozni. Végso soron pedig a gazdák egymáshoz és környezetükhöz való viszonya határozza meg azt, hogy mennyire kötődnek a tevékenységhez, amit végeznek, és területhez, amit birtokolnak.

Összességében elmondható, hogy a gazdaságok célja, hogy az egyénileg sokféle tényező által befolyásolt instabil helyzetből egy olyan stabil működési modell elérése, amit a kis és a nagy kör működési elve szemléltet. A körök szerinti működés azonban önmagában még nem jelent 100%-os biztonságot, hiszen a működést számtalan külső tényező befolyásolja, melyekre a gazdáknak nincs ráhatása. Éppen ezért a családi gazdaságok működésének teljes megismerése érdekében szükséges e tényezők vizsgálata is, mint például az értékesítési csatornák helyzete, működése és a szakmai érdekképviselők szerepvállalása.

Bibliográfia

Alvincz, József. "Agrárkérdések, alapkérdések, a termőföld." *Gazdálkodás* 54, no. 6 (2010): 650-656.

Babbie, Earl. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó, 2008. 564 p.

Becsei, József. "A tanyarendszer pusztulásának korszaka: A külterületi népesség szerepének változása az Alföld településhálózatában." *Történeti Földrajzi Közlemények* 6, no. 3-4 (2018): 198-210.

Beluszky, Pál. *A Nagyalföld történeti földrajza*. Budapest-Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2001. 274 p.

Beluszky, Pál. *Magyarország településföldrajza*. Budapest-Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2003. 568 p.

Benkő-Kiss, Árpád; Bodnár, Károly; Kis, Krisztián és Horváth, József. *Agrárvállalkozások innovációérzékenysége a Dél-alföldi régióban*. Hódmezővásárhely: Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, 2010. 44 p.

Burgerné Gimes, Anna. "Kis és nagy gazdaságok Magyarországon – integrációs kapcsolatok: történeti áttekintés." *Gazdálkodás* 61, no. 5 (2017): 381-397.

Farkas, Jenő Zsolt; Rakonczai, János és Hoyk, Edit. "Környezeti, gazdasági és társadalmi éghajlati sérülékenységi esettanulmány a Dél-Alföldről." *Tér és Társadalom* 29, no. 1 (2015): 149-174.

G. Fekete, Éva. "A lokalitás értelmezése és a helyi fejlesztés elméletei." In *Önfenntartó falu, fenntartható vidék: jó gyakorlatok, kreatív megoldások: helyi gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében*, szerkesztette Schwarz, Gyöngyi és Nagy, Nóra, 26-33. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 2016.

Hamar, Anna. "Idénymunkások a magyar agrárgazdaságban." *Tér és Társadalom* 29, no. 3 (2015): 33-48.

Jámbor, Attila és Mizik, Tamás. *Bevezetés a közös agrárpolitikába*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014. 276 p.

Koós, Bálint. "Közfoglalkoztatás a mezőgazdaságban." *Tér és Társadalom* 30, no. 3 (2016): 40-62.

Nagy, Gábor (szerk.) *Dél-Alföld. A Kárpát-medence régiói*. Budapest-Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2009. 498 p.

Neszmélyi, György Iván. "Szövetkezeti modellek a világban – Dánia és a Koreai Köztársaság példájának tanulságai." *Gazdálkodás* 60, no. 6 (2016): 532-547.

Székely, Andrea és Kotosz, Balázs. "Kognitív térkép a dél-alföldi tanyák jövőképéről." *Területi Statisztika* 58, no. 3 (2018): 225-249.

Vincze, Judit és Antal, Sándor. "A hazai rövid ellátási láncok (REL) probléma-fa struktúrája, fejlesztési lehetőségének cél- és eszközrendszere." *Acta Carolus Robertus* 9, no. 2 (2019): 199-211.

Internetes források:

https://www.morahalom.hu/bemutakozas_1

https://www.ksh.hu/agrarcenzusok_agrarium_2020